

*Штеба Р.Ю., здобувач ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-6356-9136*

*Shteba R., a competitor of the educational and research center of the
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY IN FOREIGN COUNTRIES

У статті розглядаються особливості та напрями реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в різних країнах світу. Визначено результативність та ефективність формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки за кордоном. Окреслено напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України з урахуванням існуючого зарубіжного досвіду.

Ключові слова: *державна політика, національна безпека, державна політики у сфері забезпечення національної безпеки.*

The article considers the features and directions of state policy in the sphere of national security in different countries. The effectiveness and efficiency of the formation and implementation of state policy in the field of national security abroad are determined. The directions of improvement of the state policy in the sphere of ensuring the national security of Ukraine are outlined, taking into account the existing foreign experience.

Key words: *state policy, national security, state policy in the sphere of national security.*

Постановка проблеми. Зміст процесу забезпечення національної безпеки визначаються особливостями становлення і розвитку тієї чи іншої держави в конкретних історичних умовах, тому будь-якій країні притаманна своя специфіка і досвід в зазначеній сфері з метою протидії існуючим викликам та ризикам сьогодення.

Це вимагає від країн відповідного формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, яка дозволить якщо не вирішити існуючі проблеми, то хоча б наблизитись до розуміння, в якому напрямку рухатись для мінімізації можливих викликів та загроз існуванню,

як окремо взятого індивіда, так і країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в різних країнах присвятили свої наукові публікації В. Абрамов, Е. Журбей, Г. Ситник, В. Смолянчук та інші [1; 2; 3; 4].

Однак чимало питань стосовно можливостей адаптації в Україні світового досвіду формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є визначення особливостей формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки в різних країнах світу з метою визначення напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Існуючий тривалий досвід формування та реалізації відповідної державної політики дозволив розвинути країнам досягти значних успіхів в ефективності захисту своїх національних інтересів та забезпечення власної національної безпеки. Тому розглянемо зміст основних положень концепцій національної безпеки зазначених країн і їх вплив на формування сучасної стратегії національної безпеки нашої держави.

Поява перших зарубіжних концепцій національної безпеки відноситься до періоду закінчення Другої світової війни. Багато держав прагнули надати своїм національним інтересам інституційну форму, забезпечивши їх необхідними політичними, економічними, правовими та організаційними засобами.

Протягом тривалого часу основний вектор розвитку систем національної безпеки визначався геополітичним протистоянням двох наддержав (США та СРСР) і був у пріоритеті зовнішньополітичного і військово-політичного підходів до проблем національної безпеки в більшості країн світу.

Зазначений підхід у визначенні основних пріоритетів національної безпеки західних зарубіжних країн змінився на початку 90-х років ХХ століття, коли СРСР припинив своє існування. Як результат, пріоритет захисту західноєвропейських і американських цінностей та протидії комунізму змістився в бік утвердження і захисту власної безпеки.

Так, в 90-ті роки ХХ ст. США проголосили перехід до забезпечення економічної основи національної безпеки, а саме: боротьбу за забезпечення переваг американських компаній у всіх куточках земної кулі [3].

Отже, концепція національної безпеки США трансформувалася з доктрини стримування і протидії комунізму в стратегію збільшення впливу США у світі.

Стратегія національної безпеки США, яка була оприлюднена у вересні

2002 р., закріпила такі основні положення: а) основні загрози безпеці США виходять від держав-вигнанців і терористичних мереж; б) не допущення досягнення будь-якою країною військового паритету зі США; в) можливість застосування військової сили першими задля попередження ворожих дій [9].

Таким чином, в основу Стратегії національної безпеки США було покладено принцип превентивного підходу забезпечення самооборони.

А вже 16 березня 2006 р. була опублікована оновлена редакція Стратегії національної безпеки США 2002 р., яка стала стратегією військового часу, і була покликана убезпечити американців в умовах видозміни викликів і загроз нового тисячоліття. Головними загрозами були названі тероризм та поширення небезпечних видів озброєнь. В якості основ, на яких має базуватися сучасна стратегія національної безпеки США, закріплені: захист свободи, справедливості та гідності людей в різних регіонах світу; світове лідерство США в зростаючому співтоваристві демократичних держав, що протистоять сучасним глобальним загрозам [10].

У Стратегії 2010 р. визначено чотири постійних національних інтереси США, нерозривно пов'язаних між собою: безпеку, процвітання, цінності та міжнародний порядок. У ній також йдеться про те, що центральним елементом стратегії адміністрації стане розширення взаємодії США з іншими ключовими центрами впливу, включаючи Китай, Індію та Росію, а також з державами, чий вплив зростає, такими як Бразилія, Південна Африка і Індонезія.

Дотримуючись обраного напрямку, 6 лютого 2015 р. було оприлюднено оновлену редакцію Стратегії національної безпеки США, прийняття якої обумовлено цілим рядом нових викликів на міжнародній арені, для вирішення яких, як зазначається в стратегії, держава повинна відігравати провідну роль у світі [6].

Істотні зміни стосуються безпеки і національних інтересів США. Основні завдання США в цьому напрямку включають в себе: зміцнення національної оборони; посилення внутрішньої безпеки; боротьбу з тероризмом; збільшення потенціалу запобігання конфліктам; запобігання поширенню та використання зброї масового ураження; протистояння кліматичним змінам; забезпечення доступу до просторів, які спільно використовуються, в т.ч. інформаційне, космічне, повітряне та морське, а також зміцнення всесвітньої охорони здоров'я.

Остання діюча (оновлена) редакція Стратегії національної безпеки США (National Security Strategy або NSS) була оприлюднена адміністрацією президента США Д. Трампа 18 грудня 2017 р.

В зазначеній Стратегії виокремлюються чотири життєво важливих національних інтереси: захист території США, американських громадян і американського способу життя; сприяння процвітання Америки; збережен-

ня миру через силу. Крім того, визначено головні виклики і тенденції, що впливають на стан в світі, серед яких: ревізійні держави (включаючи Китай і Росію); регіональні диктатори; терористи з джихадистських організацій. Крім протидії зовнішнім загрозам, значну увагу в зазначеному документі приділено розвитку американського добробуту – підтримці сильної економіки, що захищає американський народ, зміцнює його спосіб життя і підтримує американську міць. Також йдеться про необхідність забезпечення лідерства в галузі наукових досліджень, технологій та інновацій, енергетичній сфері [7].

В цілому ж, можна говорити про збереження наступності нової Стратегії національної безпеки США по відношенню до попередніх правових документів в даній сфері та традиційним американським національним цінностям, закріпленим в Конституції США.

Для розуміння загальних методологічних засад формування концептуальних засад національної безпеки необхідно ознайомитися з відповідними концепціями європейських держав та Китаю, які мають свої особливості.

Так, у Німеччині перша німецька «Біла книга» почала діяти в 1969 р., а в 70-ті роки минулого століття вона піддавалася редакції практично щорічно.

Помітною подією стало схвалення «Білої книги 2016» – базового документа німецької стратегії зовнішньої політики в сфері безпеки.

Необхідність прийняття нового документа пояснила на пресконференції в Берліні міністр оборони ФРН Урсула фон дер Ляйен наступним чином: «За 10 років ситуація в сфері безпеки значно змінилася, але і Німеччина змінилася». До подібних змін міністр оборони ФРН віднесла, зокрема, анексію Росією українського Криму, появу «Ісламської держави», гібридні загрози, ризики кіберпростору і роль Німеччини на світовій арені [1].

Одночасно політика безпеки Німеччини була істотно переглянута: у порівнянні з попередньою стратегією 2006 р., Німеччина заявила про готовність стати ключовим гравцем у забезпеченні не просто європейської, а глобальної безпеки у співпраці з європейськими та трансатлантичними партнерами. Ключова теза нової «Білої книги» – безпека Німеччини заснована на сильному і рішучому Північноатлантичному альянсі (НАТО) і єдиному Європейському союзі.

23 листопада 2015 р. уряд Великобританії оприлюднив «Стратегію національної безпеки і Стратегічний огляд в області оборони і безпеки» у якій, зокрема, визначаються основні напрямки розвитку британських збройних сил і силових структур на період до 2025 р. [8].

Необхідно відзначити, що до 2015 р. в Великобританії діяла Стратегія національної безпеки 2008 р. – програмний документ, що охоплював весь спектр загроз безпеки в сучасному світі, включаючи зміну клімату, бідність,

стихійні лиха, тероризм, кібератаки, в якому передбачається готовність спеціальних служб до надзвичайних ситуацій за участю рядових громадян в забезпеченні безпеки на місцях. У зв'язку зі зростаючою терористичною загрозою Стратегія 2015 р. суттєво скоригувала (на противагу Стратегії 2008 р.) найбільш важливі пріоритети розвитку британських збройних сил: введення в дію авіаносців типу Queen Elizabeth; сумарне придбання 138 винищувачів п'ятого покоління; продовження терміну служби винищувачів Eurofighter Typhoon Королівських ВПС до 2040 р.; придбання для Королівських ВПС дев'яти американських базових патрульних літаків Boeing P-8A Poseidon; формування в складі сухопутних військ до 2025 р. двох ударних (Strike) бригад для швидкого розгортання; загальне збільшення чисельності сил для «швидкого розгортання» з 30 тис. чол. по SDSR-2010 до 50 тис. чоловік та ін.

Британський уряд переконаний, що в зв'язку з загрозою, витоки якої – від Росії, необхідно вживати заходів, як військового, так і економічного характеру (зниження енергозалежності від Росії, створення єдиного енергетичного ринку ЄС, списку санкцій тиск і інші). Отже, ключовими напрямками оновленої Стратегії Великобританії в сфері національної безпеки є переозброєння і модернізація збройних сил з метою захисту від тероризму і зовнішніх загроз.

У Франції в галузі забезпечення національної безпеки діє документ, іменований «Біла книга з оборони і національної безпеки», у якому визначені основні положення стратегії національної безпеки і кардинальні зміни, які слід проводити в збройних силах. Зауважимо, що стосовно оборони країни найменування «Біла книга» виникло в 1972 р., коли вперше в рамках стратегічної незалежності Франції генералом де Голлем була збалансована реальність можливої військової загрози і наявність коштів для протидії їй.

Істотні зміни в Книгу були внесені Президентом Франції Н. Саркозі, який вирішив кардинально змінити національну політику в сфері безпеки і переглянути напрямки подальшого військового будівництва. У ній були сформульовані п'ять базових стратегічних функцій (напрямків діяльності), обов'язкових для виконання національними збройними силами і відповідними державними відомствами (ці напрямки збережені і в сучасних умовах) [4]:

1. Володіння необхідною інформацією і здатність попереджати події (knowledge and anticipation). Під цим мається на увазі здатність військового відомства і агентств безпеки збирати всю необхідну інформацію про потенційного супротивника, нові загрози і виклики, що, за розрахунками авторів документа, гарантує Франції збереження автономії в питанні прийняття рішення і володіння стратегічною ініціативою. Природно, що основна роль тут відводиться всім видам розвідки.

2. Попередження або дія на випередження (prevention). Головна мета –

недопущення виникнення серйозних загроз або викликів національній безпеці Франції. Для цього використовується весь спектр засобів: дипломатичні, економічні, військові, юридичні, культурні, а також їх комбінація, яка координується на національному або міжнародному рівні.

3. Стимування (deterrence), під яким фактично розуміється ядерне стимування, яке залишається одним з найважливіших і пріоритетних засобів забезпечення національної безпеки республіки. На думку військово-політичного керівництва та авторів «Білої книги з оборони», ядерне стимування – це гарантія безпеки і незалежності Франції, а єдина його мета – це недопущення агресії з боку будь-якої іноземної держави і нанесення шкоди національним інтересам країни, в якому б вигляді і з якого боку подібні загрози не надходили б.

4. Захист (protection), під яким розуміється, як безпосереднє забезпечення військовими і поліцейськими методами безпеки населення і цілісності території самої Франції, так і «здатність суспільства в цілому відновлюватися після кризи і продовжувати життєдіяльність в колишньому режимі». Важлива роль тут відводиться створенню і експлуатації ефективних систем спостереження, зв'язку і комунікацій, що використовують засоби наземного, морського, авіаційного та космічного базування. Рішення даного завдання (функції) покладається одночасно на військове відомство, а також на служби внутрішньої безпеки держави і систему цивільної оборони. Серед іншого, наприклад, передбачено створення до 2020 р. системи попередження про ракетний напад – на базі загоризонтних РЛС та космічних систем, а також виділення 10 тис. військовослужбовців в резерв для допомоги цивільним службам в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій або стихійних лих.

5. Втручання (intervention), яке визнається одним з основних методів використання французьких збройних сил для захисту інтересів національної безпеки. Причому попередження і втручання – завдання взаємопов'язані. Військово-політичне керівництво Франції і автори «Білої книги з оборони» вважають, що республіці варто зосередити свою увагу на забезпеченні національних інтересів в таких важливих районах, як Атлантика і Середземномор'ї, Перська затока і Аравійське море, а також Індійський океан. Саме тут в середньостроковій перспективі будуть зосереджені інтереси Франції та інших європейських держав, і саме звідси можливі головні загрози національній безпеці.

З приходом до влади у Франції Президента Олланда Ф. в «Білу книгу» було внесено доповнення та зміни. У передмові оновленого документа в цілому повторюється вихідні положення попередньої «Білої книги» і йдеться про їх продовження в майбутньому; відмінності, в основному, складаються в перетворенні «п'яти стратегічних функцій» в «три стовпи» оборони – захист, стимування і реагування [4].

Таким чином, виходячи з тексту основних доктрин європейських дер-

жав в області національної безпеки в цілому, впливає висновок про те, що вони виступають за консолідацію Європейського союзу і подальшу його інтеграцію – формування спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

Зауважимо, що американська і європейська концепції забезпечення національної безпеки включає в себе безпеку державну, оскільки в даній правовій системі має місце формула тотожності нації (населення) і держави. Отже національна безпека не є безпекою однієї з націй, що проживають на території країни, а являє собою сукупність умов, що забезпечують суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства та всіх громадян цієї держави.

Розглянемо Концепцію національної безпеки Китаю. Так, 1 липня 2015 р. Постійним Комітетом Всекитайських зборів народних представників (ПК ВЗНП) був прийнятий Закон про національну безпеку, який прийшов на зміну Закону КНР про контррозвідку 1993 р.: прийнятий закон є першим в історії Китаю законом подібного спрямування [5].

Аналіз Закону КНР «Про державну безпеку» дозволяє виділити основні принципи роботи щодо захисту державної безпеки, завдання державних органів у сфері захисту державної безпеки, повноважень державних органів, прав і обов'язків громадян і організацій.

Державною безпекою визнається стан відносної відсутності небезпек, а також внутрішнього і зовнішнього втручання в справи, що стосуються державної влади, суверенітету держави, єдності та територіальної цілісності, добробуту народу, стійкого соціально-економічного розвитку країни та інших сфер, що становлять найважливіші державні інтереси, а також спроможність держави забезпечувати стан безпеки.

Основними завданнями державної політики щодо захисту державної безпеки та охорони громадського порядку Китаю є:

а) забезпечення політичної безпеки – захист політичного ладу і боротьба з сепаратизмом, підривом політичної системи, діяльністю іноземних сил;

б) забезпечення безпеки населення – створення умов для життя і роботи, забезпечення безпеки життя і майна населення;

в) захист державних кордонів – в т.ч. сухопутних кордонів, морських територій та повітряних просторів КНР;

г) забезпечення військової безпеки – модернізація та підвищення рівня готовності збройних сил, застосування стратегії активної оборони в разі військової агресії, участь в міжнародному співробітництві в галузі безпеки [5].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що Китай сформував правову основу забезпечення національної безпеки: врегульовані практично всі сфери національної безпеки, схильні до загроз, а також створено необхідні засоби захисту територіальної цілісності та суверенітету держави від

зовнішніх і внутрішніх загроз.

Глобальний розвиток в сучасних умовах відбувається на тлі нових загроз національній безпеці багатьох країн світу. Тобто у міжнародних відносинах не знижується роль фактору сили, а, відтак, роль державного регулювання міжнародних відносин і забезпечення національної безпеки стрімко зростає.

Отже, в результаті аналізу концепцій національної безпеки та їх особливостей зарубіжних країн можна відзначити, що, по-перше, характерною особливістю зарубіжних концептуальних підходів щодо забезпечення національної безпеки в останні роки є звернення до внутрішніх проблем, в тому числі екологічних, попередження та ліквідація наслідків техногенних і природних катастроф глобального масштабу тощо, по-друге, в сучасних умовах у зовнішній політиці провідних країн світу спостерігається акцент на посилення військової могутності в якості одного із засобів забезпечення національних інтересів.

Таким чином, все вище зазначене передбачає необхідність використання досвіду забезпечення національної безпеки інших країн з урахуванням їх особливостей і нових викликів з метою прийняття ефективних заходів, спрямованих на практичне вирішення ключових проблем забезпечення національної безпеки нашої держави. Поряд з цим, ситуація органічно вимагає певних інституційних змін в системі державних органів, що забезпечують національну безпеку України, в правовій системі в цілому, з урахуванням основних теоретико-методологічних підходів до вирішення цієї наукової проблематики.

Висновки. Отже, узагальнення існуючого досвіду формування державної політики у сфері забезпечення національної безпеки за кордоном дозволило виявити ефективні механізми її реалізації та запропонувати для імплементації в українських умовах. В розвинутих країнах саме держава формує та реалізує політику у сфері національної безпеки, забезпечує необхідний її рівень, сприяє впровадженню у всі сфери суспільного життя. Тому використання існуючого передового досвіду для реалізації в Україні відповідної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки має стати одним з ключових чинників сталого розвитку країни в довгостроковій перспективі в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. «Белая книга-2016»: Германия признает многополярность мира и выбирает антироссийский полюс. URL.: <https://eadaaily.com/ru/news/2016/07/20/belaya-kniga-2016-germaniya-priznaet-mnogopolyarnost-mira-i-vybiraet-antirossiyskiy-polyus>.
2. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / состав.: Г.П. Сытник, В.И. Абрамов, В.Ф. Смолянчук и др.; под общ. редакцией Г.П.Сытника. К.: НАДУ, 2012. 496 с.

3. Журбей Е.В. Стратегия национальной безопасности США В 90-е гг. XX века // Ойкумена. Регионоведческие исследования. 2015. № 2 (33). С. 75 – 108.
4. О чем говорит «Белая книга» Франции? URL.: http://www.worldandwe.com/ru/page/o_chem_govorit_belaya_kniga_francii.html.
5. China_State_Security_Law_2015. URL.: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url>.
6. National Security Strategy, The White House, 2015, p. 7-14.
7. National Security Strategy December 2017. URL.: <https://whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
8. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015 – SDSR-2015. URL.: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf.
9. The National Security Strategy of the United States of America. September 17, 2002. URL.: <http://www.informationclearinghouse.info/article2320.htm>.
10. The National Security Strategy of the United States of America. March 16. 2006. URL.: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/nss.pdf>.

References:

1. «Belaya kniga-2016»: Germaniya priznayet mnogopolyarnost' mira i vybirayet antirossiyskiy polyus. URL.: <https://eadaily.com/ru/news/2016/07/20/belaya-kniga-2016-germaniya-priznaet-mnogopolyarnost-mira-i-vybiraet-antirossiyskiy-polyus>.
2. Gosudarstvennoye upravleniye v sfere natsional'noy bezopasnosti: slovar'-spravochnik / sostav.: G.P. Sytnik, V.I. Abramov, V.F.Smolyanyuk i dr.; pod obshch. redaktsiyey G.P.Sytnika. K.: NADU, 2012. 496 s.
3. Zhurbey Ye.V. Strategiya natsional'noy bezopasnosti SSHA V 90-ye gg. XX veka // Oykumena. Regionovedcheskiye issledovaniya. 2015. № 2 (33). S. 75 – 108.
4. О чем говорит «Белая книга» Франции? URL.: http://www.worldandwe.com/ru/page/o_chem_govorit_belaya_kniga_francii.html.
5. China_State_Security_Law_2015. URL.: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url>.
6. National Security Strategy, The White House, 2015, p. 7-14.
7. National Security Strategy December 2017. URL.: <https://whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
8. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015 – SDSR-2015. URL.: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf.
9. The National Security Strategy of the United States of America. September 17, 2002. URL.: <http://www.informationclearinghouse.info/article2320.htm>.
10. The National Security Strategy of the United States of America. March 16. 2006. URL.: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/nss.pdf>.